

УДК 82-6

Інна ТАРАСЕНКО,
кандидат історичних наук, науковий співробітник
Інституту археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України (Київ)

ЛИСТИ АНАТОЛІЯ ЄРШОВА ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

*У статті вперше публікуються листи ділового характеру українського історика
Анатолія Григоровича Єршова (1897–1938) до Михайла Сергійовича
Грушевського (1866 – 1934) за 1927 рік, які зберігаються у Центральному
державному історичному архіві України у Києві*

Ім'я українського історика Анатолія Григоровича Єршова (1897–1938) явно недостатньо відомо. Це не дивно, оскільки життя цього талановитого дослідника припало на тяжкий період в історії України і трагічно обірвалось, коли вчений був у розквіті своїх творчих сил (він був репресований сталінським опричниками, двічі заарештовувався і врешті був розстріляний). Але його творча спадщина не втратила значення і в наш час, насамперед його праці з історії цехового устрою та фінансів Лівобережної України XVII – XVIII ст., українського літописання XVII – XVIII ст. Випускник Ніжинського інституту народної освіти (далі – ІНО), учень відомого історика М. М. Бережкова, він більшу частину свого життя прожив у Ніжині, працював в Ніжинському ІНО і став одним з найкращих представників ніжинської школи істориків, куди входили М. М. Бережков, І. Г. Спаський, М. Н. Петровський, М. В. Нечкіна та ін. Після закриття Ніжинського ІНО у 1931 р. і першого арешту А. Г. Єршова він переїхав до Харкова, де продовжував працю, але й тут його спіткали репресії...

Батько Анатолія Григоровича Єршова протоієрей Григорій Іванович Єршов (пом. 1918, слобода Тамаровка Белгородського повіту Курської губернії) походив із відомої родини священиків, які більше трьох століть належали до духовного стану Курської єпархії, і мав ще трьох братів, які також сумлінно несли свій подвижницький хрест. Михайло Іванович Єршов (1872 – 1945) благочинний протоієрей с. Карташовка Обоянського повіту, був репресований у 1932 р., жив у засланні. Капітон Іванович Єршов (пом. 1918) протоієрей с. Ракітне Белгородського повіту Курської губернії. Тимофій Іванович Єршов (1864 – 1920) – протоієрей Миколаївської церкви с. Гочево Обоянського повіту Курської губернії, помер від побиття більшовицькими атеїстами, – доводиться прадідом шановному ювіляру – Володимирі Олеговичу Єршову.

Дід Анатолія Григоровича, прапрадід Володимира Олеговича – протоієрей Іоан Олександрович Єршов (пом. 1915?), служив у храмі Георгіївської церкви села Філатово Долженської волості Обоянського повіту Курської губернії. Заглиблюючись у лабіринти історії, назвемо прадіда Анатолія Григоровича та прапрадіда соленізанта – протоієрея Олександра Прохоровича Єршова (1795? – 1875?), випускника Курської духовної семінарії, який служив у парафіяльній церкві с. Долженково Обоянського повіту, – одній із найстаріших церков єпархії. Його стрий Василь Єршов (1813 – 1893), був ієромонахом Белгородського Свято-Троїцького монастиря, у православ'ї відомий як Веніамін Белгородський. Серед найстарших із відомих предків Анатолія Григоровича та його двоюрідного внука, був Прохор Єршов, який у кінці XVIII ст. був одним із перших ієреїв Обоянської церкви Смоленської ікони Божої Матері.

У Центральному державному історичному архіві України у Києві (далі – ЦДІУАК) у особистому фондi акад. М. С. Грушевського (фонд 1235, оп. 1) за номером 468 зберігається 7 листів писаних до нього А. Г. Єршовим (для економії місця не будемо подавати археографічну легенду). Ще один лист зберігається у тому ж фондi під номером 470 і тут належна археографічна легенда подається. Всі ці листи датовані 1927 р. До початку масових репресій залишалося кілька років. В цей час історичні установи ВУАН (Всеукраїнська Академія наук) розгортають широку археографічну діяльність. До цієї роботи залучаються перспективні науковці з провінційних освітніх центрів, оскільки відповідну кваліфікацію мали дуже обмежене коло осіб. До Москви, де знаходився і знаходиться найбільший архів (нині він називається РДАДА – Російський Державний Архів Давніх Актів) з історії України XVII – XVIII ст. для пошуків матеріалів з історії Гетьманщини вирушає група науковців (В. С. Євфимовський, А. Г. Єршов, В. Д. Юркевич, причому зазначимо, що всі вони були репресовані наприкінці 30-початку 40-х рр. XX ст.). Ініціатором археографічної експедиції до Москви був М. С. Грушевський, котрий розробив план пошукової роботи, письмово інструктував науковців в її ході, до речі й використовував їхні знахідки при написанні останніх томів «Історії України-Руси». До речі, принаймні частина зроблених пошуковцями копій та реєстрів документів РДАДА зберігається нині в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Листи А. Г. Єршова до М. С. Грушевського мають винятково діловий характер. Насамперед в них говориться про проведену роботу, про обстежені фонди («кримські справи» (ф. 123 – «Зносини Росії з Кримом»), «польські справи» (ф. 79 – «Зносини Росії з Польщею»), «турецькі справи» (ф. 89 – «Зносини Росії з Туреччиною»), «стовбці Білгородського столу» (ф. 210 – «Розрядний приказ. Стівбці Білгороського столу»), про наукові плани, зокрема задум написати про східну політику гетьмана Івана Виговського, та публікацію статей. Не менше уваги приділяється побутовим речам: гроші на відрядження, квартирне питання, «домові господарчі справи» тощо. Зрідка зустрічаються звістки приватного характеру: про доручення М. С. Грушевського в справі історика К. В. Харламповича, про жінку якогось Кутиріна. Ці листи проливають світло на малознану сторінку діяльності ВУАН, дозволяють встановити і важливий етап в біографії А. Г. Єршова.

Варто пояснити деякі поняття й імена, які зустрічаються в листах. «Кубуч» (лист № 1) – абрєвіатура російської назви «Комитета управления бытом ученых». У публікації зберігаються особливості авторського правопису, котрий лише незначно поправлений.

Публікація цих листів буде ще одним кроком на шляху публікації епістолярної спадщини М. С. Грушевського, яка нараховує понад дванадцять

тисяч листів, і буде корисною у справі видання 50-томного зібрання творчої спадщини видатного українського історика, здійснюваної нині Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

* * *

№ 1

1927, липня 27.- Ніжин (?).

Вельмишановний Михайло Сергійович!

До Москви можу виїхати з 1 серпня разом з Волод[имиром] Степ[пановичем] Євфимовським. За тим розкладом учбових занять на 27 – 28 акад[емічний] р[ік], що проектується зараз, я буду занятий з 15. IX, а вільний від занять – у третьому триместрі, с. т. після квітня.

Буду просити, аби звільнили мене на перший триместр. Коли моє прохання буде задоволено, тоді зможу бути у Москві до листопаду.

Записки до Кубуч у для мене не буде треба, бо здається ж, Волод[имир] Ст[епанович] буде на квартирі жити один і через це можна, буде мешкати у нього. Якщо з нами поїде ще хто, тоді я зможу жити в будинку ЦКГУ і на цей випадок візьму відповідне відношення від місцевої секції НР з Волод[имиром] Степ[ановичем]. Коли обставини не дозволять цього, буду просити Вас дати наказ, аби гроші і потрібні для мене документи передано було через Євфимовського.

З глибокою пошаною Анат[олій] Єршов
27.VII. 1927.»

№ 2

1927, серпня 1.-Ніжин (?).

Високошановний Михайло Сергієвич!

Домові господарчі справи на превеликий жаль, не дозволять мені приїхати разом з Волод[имиром] Ст[епановичем] до Києва.

Тепер виявилось остаточно, що у цьому академ[ічному] р[оці] я буду вільний у третьому триместрі (травень – липень 1928 р.). На цей раз у Москві мені можна буде пробути лише до 5 – 10 вересня.

Зважаючи на короткий термін перебування у Москві, я міг би один кінець по залізниці не рахувати Академії (а то навіть і два кінці), але просив би повністю оплатити мені приміщення у Москві і витрати на стіл.

Дуже прошу Вас, Михайло Сергієвич, дати через Вол[одимира] Ст[епановича] вказівки мені над якими саме матеріялами слід мені працювати, аби моя праця не шкодила виконанню загального плану роботи експедиції.

Дуже прошу також переказати через Євфимовського, чи не можна буде умістити у «Наук[овому] Збірнику за 1927 р. два розділи моїх студій «до історії грошової лічби і монети на Лівобережжі XVII – XVIII вв.» Перші два розділи було надруковано у «Наук[овому] Збір[нику] за 1924 р.» Ці останні присвячено обігу східньої монети на Гетьманщині; розміру в них стор. 12-16. Коли ще не пізно буде, я міг їх надіслати до редакції не пізніш вересня .

З глибокою пошаною Анат[олій] Єршов.
1.VIII [1]1927

№ 3

1927, серпня 6.-Москва.

Москва 6.VIII [1]927

Високошановний Михайло Сергієвич!

Сьогодні ходили виконувати Ваше доручення в справі акад[еміка] Харламповича. Всюди, куди зверталися з нею, нам пропонували заклеїти відношення від Істор[ичної] Секції в конверт і передати через особливу пошту при установі. Дуже настоювати на особистій бесіді здалося не корисним для справи.

Знаючи від Вол[одимира] Степ[ановича], що Істор[ична] Секція вже раніш надіслала відношення тотожного з переданим через нас зміста, після поради з Вол[одимиром] Ст[епановичем] вирішили за недоцільне пересилати відношення – копію поштою не повідомивши наперед про це Вас, і залишили його поки-що у себе.

Приступити до роботи в архіві сьогодні не зміг. Почну з понеділка. За порадою та згодою з Вол[оди мира] Степ[ановича] буду працювати над Кримськими справами рр. 1658 – 1667.

Живу на квартирі вкупі з Євфим[овськи]м. Квартира далеко не комфортабельна, крім того багато доводиться витратити на трамваї.

Юр'євич доручав нам знов узнати для Вас чи для Катерини Михайлівни прізвище (дівоче) жінки Кутиріна. Прізвище її дівоче було Охтерлоні.

З глибокою пошаною Анат[олій] Єршов.

№ 4

1927, серпня 20.-Москва.

20.VIII [1]927

Високошановний Михайло Сергієвич!

Лист Ваш одержали вчора. Сьогодні не встигли виконати Ваших доручень. Зробимо це в найближчий час.

Ті сорок п'ять крб., які Ви передали для мене через Волод[имира] Степ[ановича], усі вийшли. Мій власний грошовий запас теж вичерпується. Юркевич же пише, що Управа Академії затримала видачу тих ста крб., які було призначено мені.

Дуже прошу Вас вислати в найближчий час хоч невелику суму грошей.

Зараз опрацьовую стовпці Білг[ородського] Ст[олу]. Одночасно переглядаю кримські справи. Там мало поживи, тому думаю їх залишити і взятися за обробку справ польських .

З глибокою пошаною Анат[олій] Єршов.

№ 5

1927, серпня 31.-Москва.

Високошановний Михайло Сергієвич!

Дуже дякую за гроші, частину яких у свій час одержав через Юркевича, а решту просив вислати Івана Івановича, якому надіслав талон до асигновки з дорученням на одержання по ньому. На цей раз, а здається, не

витрачу одержаної суми, то пробути в Москві більш як 7 – 8. IX. Ніяк не зможу.

Зараз закінчую Кримські справи за рр. 1658 – 1668 і думаю, за порадою Вікт[ора] Дм[итровича], переглянути Турецькі за ті ж роки. Дещо цікаве знайшлося в стовбцях Білгородського столу. В Кримських справах за переглянуті рр. цікавого дуже мало.

З глибокою пошаною Анат[олій] Єршов.

31.VIII. [1]927.»

(ЦДІАУК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – № 470. – Автограф).

№ 6

1927, вересня 14. Ніжин.

14.IX. 1927.

Високошановний Михайло Сергієвич!

Ваш лист щодо грошового відчиту я одержав в Ніжині. З Москви я виїхав 7. IX. Мої витрати під час командировки цілком покривають ті 120 крб., які асигнувала Управа УАМ. З цих грошей навіть трохи залишилося, через те що квартира була безплатна.

Під час командировки я обробив три стовбця з Білгородського столу, всі справи за рр.1658–68 турецькі, май же все з кримських справ. Усі вибірки залишив у Москві для переписки у Волод[миром] Степ[ановичем]. Турецькі і кримські справи переписав сам між іншим, серед турецьких справ зустрів дуже цікаві матеріали про зносини Ів[ана] Виговського з султаном з приводу переходу України під турецьке підданство.

Мені хотілось би на підставі цих звісток написати невеличку розвідку про (східню) політику Виговського – звичайно, в тому разі коли це на Вашу думку здається доцільним. В протинному разі я ні в якій мірі не користатиму з зазначеного матеріалу.

Службові справи не дають мені можливості зараз побувати у Києві, аби докладніш викласти наслідки моєї московської праці.

З глибокою пошаною Анат[олій] Єршов.

№ 7

1927, жовтня 5.-Ніжин.

5.X. 1927.

Високошановний Михайло Сергієвич!

Недавно (здається, у вересні ц.р.) вийшло видання Науково-Технічного Управління ВРНГосп УССР №18 – Укр. Гал. Палати Мір і Ваг – «Роботи з метрології ч. 2. під редак. проф. В. П. Мазуренка X.1927 р.» Зміст цієї книжки складає три статті. З них перша належить І. Єрофієву і має титул «До питання про старі українські міри ваги та грошовий облік» – сс.1–52.

Робота ця писана в більшості не на підставі джерел і має багато помилок не тільки в деталях (про це вже нема чого й казати), а і в основних твердженнях, хоч її видано державним органом і редагував її акад. Багалій.

З приводу праці Єрофієва я хотів би написати рецензію (або більш певно, статтю «з приводу» цієї праці) для «України», де докладно з'ясував би

помилки праці Єрофеєва і подав би ті відомості до укр. мір ваг і грошей, які зібрано в мене на протязі де кількох років, бо над цим питанням я вже давно працюю. Приблизний розмір статті буде 4-6 сторінок. Але наперед я хотів би узнати, чи можна буде написати для «України» таку рецензію (чи статтю «з приводу») і чи взагалі підійде вона для «України».

Дуже прошу Вас повідомити мене про це, і в разі позитивної відповіді, зазначити, на скількох сторінках треба уміститися і термін, до якого треба буде надіслати.

З глибокою пошаною Анат[олій] Ершов. Ніжин, Чернігівська, 5.
5.X. [1]927»

№ 8**1927, жовтня 26.-Ніжин (?).**

26.X. 1927.

Високошановний Михайло Сергієвич!

Дуже дякую Вам за принципіальну згоду на уміщення в виданнях Істор[ичної]. Секції моєї рецензії на працю Єрофеєва. Всі Ваші зауваження що до тону її, безперечно, будуть виконані. Тільки навряд я встигну написати статтю або рецензію раніше 1.XII.

Останніми часами щось нездоровиться і робота дуже нешвидко посувається вперед.

З глибокою пошаною Анат[олій] Ершов.

26.X. 1927.

Всього 10 аркушів.

Inna Tarasenko. Listy Anatolia Jerszowa do Mychajła Hruszewskiego.

W artykule po raz pierwszy ukazują się listy rzeczowego charakteru ukraińskiego historyka Anatolia Grygorowycza Jerszowa (1897–1938) do Mychajła Sergijowycza Hruszewskiego (1866–1934) za 1927 rok, które są przechowywane Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy w Kijowie.

Inna Tarasenko. The Letters of Anatolii Yershov to Mikhailo Grushevskiy.

The article has the first published business letters of Ukrainian historian Anatolii Yershov (1897 – 1938) to Mikhailo Grushevskiy (1866 – 1934) written in 1927, which are kept in the Central State Historical Archive in Kyiv.